

Szemponatok a Történelem Nemzeti Tanterv kialakításához

A tanterv kidolgozó munkálatainak megkezdése előtt mindenképpen ki kell alakítani és el kell dönteni azokat az alapelveket és szempontokat, amelyek a konkrét tervezet nyugszik. Meg kell határozni a történelemtanítás célját és feladatait, helyét és szerepét az egész iskolai nevelő-, oktató-, képzőtevékenység munkamegosztásában. Ezt követheti a történelemnek, mint iskolai stúdiumnak jellegmeghatározása, felfogása, aránybeli elosztása. Ezt az előkészítő, döntéshozó munkát kívánja segíteni az alábbi anyag.*

A tanterv (NAT) műfaja

A korszerű tanterv sokoldalúan nyitott és variábilis. Nyitott egyrészt felfogása, aspektusai tekintetében. Lehetőséget ad a különböző megközelítési módok bemutatására és ütköztetésére. Nyitott a tanár számára saját meggyőződése képviselőjére, egyben más meggyőződésének bemutatására. De nyitott a tanuló számára is, a történelem önálló megismerésére, elemzésére és befogadására, a különböző nézőpontok, alternatívák közötti választásra, saját nézetei és meggyőződése kialakítására, a pluralista történelemszemlélet elfogadására. Ez jelenti a nyitottság egyik módját. Másik a felhasználás, az oktatási folyamatban való alkalmazás nyitott és variábilis módja.

A tanár ugyanis a tanterv anyagait variálhatja a konkrét pedagógiai szükségleteknek, adottságoknak megfelelően. *A tanterv anyaga alapvető koncepciójában zárt, a felhasználás módjaiban nyitott.* Ez biztosítja egyszerre országos egységét, rugalmas – és eredményes – helyi felhasználhatóságát. Az egység tehát nem sorrendiségében, nem az egyes részek felhasználásának arányában, hanem koncepcionális egységében rejlik. A tanterv ilyen szempontból kerettanterv jellegű, szakít a porosz-osztrák-magyar-orosz rendszerű tantervek kötelező zártágával, dogmává merevedésével.

* A közölt dokumentumot *dr. Szabolcs Ottó*, a Magyar Történelmi Társulatok Tanári Tagozatának elnöke a Művelődési és Közoktatási Minisztérium felkérésére 1992 nyara elején írta. A minisztérium illetékesei még nem foglaltak állást e koncepcióról. A szerző a történelemtanárok nyári (hajdúszoboszlói) akadémiaján ismertette az alább olvasható álláspontját, amely nagy érdeklődést váltott ki, s ugyanakkor csalódottságot is, hogy nincs sokszorosítva az anyag, s így nem lehet megvitatni. Szerkesztőségünk azért kért hozzájárulást a szerzőtől a nem hivatalos tervezet nyilvánosságra hozatalára, hogy alkalmat adjon a tervezet kapcsán megfogalmazódó hozzászólásokra. Egyet ezek közül már a mostani számunkban is bemutatunk.

A történelemtanítás célja

A történelemtanítás célja többrétű. Szerepe elsősorban a múlt emberi-társadalmi tapasztalatainak átörököltetése, továbbvitele a jelenbe és ezen keresztül a jövőbe. Híd szerepet tölt be a változó idők teljességében a generációk között, elősegítendő az emberi szellemiség és társadalmi cselekvés állandóságát, az emberi faj alkotóképességének a fenntartását. Már ebből a célból is következik, hogy a történelem ismerete és átélése – ami az élőlények közül egyedül az ember sajátja – segíti hozzá az egyént személyisége kiteljesedéséhez, identitástudata és érzelme kialakulásához az emberi fajhoz, s egymást követő régiókban az egyetemes, európai, hazai és lokális identitásig. Ez a történelem lényegéből származó feladat semmi mással nem pótolható az iskola (óvoda és iskola) emberformáló tevékenységében. Ez a történelemtanítás alapvető nevelési feladata. A történelem megismerése konkrétan is segít a személyiségjegyek – semmi mással nem pótolható – kialakításában pl. a társadalmi mozgás megismertetésével, az alternatívák felvillantásával, s ezen keresztül a társadalmi minták választási lehetőségeinek nyújtásával. Ez a történelemtanítás oktatási feladata.

A történelemtanítás mindezek ellenére célját tekintve nem a múltba fordul, hanem a jelen emberének és társadalmának céljait szolgálja és a jövőbe tekint. Az oktatási folyamatok során ugyanis a történelem konkrét és egyre önállóbb elemzésével magát a történelmi-társadalmi megismerést, a társadalom mindenkori mozgásának tudományos megismerését szolgálja. Kialakítja és megtanítja a megismerés tudományos módszerét és azt mint megismerőképességet berögzíti a tanuló tudatába és megismerési automatizmusába. A múlt társadalmi mozgásainak megismerésével segíti hozzá, hogy az így kialakult mechanizmussal könnyebben eligazodjon a jelen társadalmi mozgásában, képes legyen megszerezni, elemezni, feldolgozni a jelenről és a jelenben kapott történelmi-társadalmi információkat, és azokból egyéniségének megfelelő következtetésekre, ítéletekre, meggyőződéshez jusson. Olyan meggyőződéshez, amely nem csak a jelenben igazítja el, de választásra teszi képessé a jövő perspektívái között is. Ahogy anyu-gat-európai történelemmethodika nevezi, a tanítás így „multiperspektivikussá” válik. Ez a történelemtanítás képzési feladata.

Ahogy a természettudományok nyelve a matematika, a társadalomtudományoké a történelem. A történelem fogalomrendszere és belső logikája képes biztosítani azt a társadalmi megértési konvenciót, amely biztosítja a történelmi-társadalmi tudományos szintű kommunikációt. Ennek a nyelvnek a kialakítása is a történelem képzési feladatai közé tartozik.

A történelemtanítás anyaga

A történelemtanítás céljából következőleg a történelemtanításnak lényegi (és nem anyagbeli) teljességre kell törekednie. Ez a teljesség három téren érvényesül. Egyrészt a kronológiailag teljes történelmet kell tanítani. Másrészt a történelmet az emberi társadalmi mozgás teljességében kell tekinteni, s ennek megfelelően komplex módon kell felfogni. Harmadrészt meg kell találni a határterületeket, átmeneteket, együttműködést a társadalmi mozgást feltáró más tudományok iskolai stúdiumai és a történelem között.

A kronológikus teljesség közel sem azt jelenti, hogy az emberiség történelmének valamennyi időszakát és színterét azonos, vagy akárcsak arányos módon tanítsuk. Csupán a korokat és tereket átszelő ív teljességéről van szó, amiből céljainknak megfelelő mennyiségben, összetételben és módon merítünk. Meg kell találni a válogatás és csoportosítás alapvető szempontjait. Ilyenek lehetnek a világtörténelmi jelentőségű nagy események és folyamatok, a mához közelebb kötődő jelentős folyamatok, a legjelentősebb

civilizációs és kultúrkörök, a hozzánk lokálisan és hatásában közelebb eső régiók, elsősorban Európa, a nemzeti történelem és a magyar tájak, népcsoportok stb. története.

Természetesen a társadalmi mozgás teljességében való tekintése sem valamiféle aspektusbeli azonosságot, hanem komplex történelemszemléletet jelent. Az emberi történetet mint összetett folyamatot kell bemutatni, ahol a gazdaságnak, társadalomnak, politikának, tudománynak és szellemi kultúrának, szokásoknak, hiteknek, életérzéseknek, magatartásoknak megvolt a saját szerepe és egymástól korántsem független hatása. Ezeket lényegi egységben mutatja be a történelem, saját történetiségükben, egységükben, semmiképp sem egymástól elkülönülő tudományos rendszerekben. Ezeket a társadalmi mozgást reprezentáló tudományágakat épp a történetiségük tartja egy keretben. Ebben rejlik a történelemnek, mint iskolai stúdiumnak komplexitása.

Épp ez a történelmiséget reprezentáló komplexitás teszi szükségessé, hogy a történelem mint önálló és semmi mással nem pótolható iskolai tantárgy szoros együttműködést alakítson ki más, a társadalmi megismerést célul tűző, elősegítő, de más megközelítésmódú stúdiumokkal. Ezek közül legfontosabb egy társadalomismereti tantárgy, amely a történelem elsősorban diakron-szinkron történetiségével szemben a tiszta szinkron, szociológiai-jogi megalapozású jelenismeret, nem elsősorban történeti megközelítését képviseli. Az együttműködést – és bizonyos fokú egyeztetést – azonban meg kell valósítani a társadalmi mozgást nem történetiségében, hanem elsősorban esztétikumában megközelítő tantárgyakkal – elsősorban az irodalommal és a művészetekkel – is. Ez az együttműködés (koordináció, kooperáció) semmiképp sem a különböző megismerésmódú stúdiumok valamiféle összevonásával, hanem sajátos megközelítési módjuk megtartása melletti „külső koncentrációval” képzelhető el.

A módszerek

A felvázolt koncepcióból egyenesen következik, hogy a korszerű, pluralista és multiperspektivikus történelemtanítás csakis a tanulók fokozottan egyre önállóbb megismerésre nevelésére épülhet. Ez pedig csakis az elemző módszerek konzekvens alkalmazására támaszkodhat. Az oktatás céljai, tartalma, felfogása tekintetében tehát szakítani kell mindenfajta tényfetisizmussal, magoltatással, kész következtetések tanításával. Ezért a tanterv lényege a tananyag egyszerű felsorolásáról a feldolgozásra tevődik át. Ez pedig az eddig megszokott, meglehetősen homogén tananyag helyett sokoldalúan elemezhető heterogén, a pedagógiai szituációk szerint variálható tananyagot kíván. Ennek állandó elemzése, az elemzés gyakorlása jellemzi a korszerű tanítási folyamatot. Ez a módszerek és eszközök célszerű variálását kívánja, a korok és helyzetek rekonstrukciója s a korhű dokumentumok, eszközök, a történelmet őrző mindennemű források és elemzések alapján. Általában a konkrétól az absztraktig vezető pedagógiai utat kell előtérbe helyezni, a konkrét értelmezésének útjait és aspektusait.

A követelmények

A leírt módszerek értelmében a tananyagfelsorolás kevéssé irányíthatja az oktatást, s önmagában nem biztosíthatja a történelemtanítás országos lényegi egységét. Az egység biztosítására tehát más garanciákat kell keresni. Erre legalkalmasabbnak látszik egy egységes követelményrendszer készítése és bevezetése. Ez a követelményrendszer azonban nem egyszerűen egy tényfelsoroláson alapuló taxonómiát jelent, hanem elsősorban készségek, képességek rendszerét kialakulási fokuk szerinti felsorolásukban és összetevőik szerinti csoportosításukban. Nem egyszerűen az ún. „kimenet” taxatív felsorolást

rolása ez, hanem a történelmi gondolkodás, információs és elemzőképesség szerinti megfogalmazásáról van szó. Ez az a mérce, amely biztosítja az eredmények mérésének valóságos lehetőségeit és országos azonosságát.

A tanterv felépítése

A tanterv felépítését célszerűsége határozza meg. Első részében mindenképp a „miért”, másodikban a „mit”, harmadikban a „hogyan” kérdéseit kell tisztázni közérthetően, világosan, egyértelműen. Újszerűségénél fogva, az egységes értelmezés érdekében célszerű mellékletként kiadni hozzá egy, az egyes kérdéseket értelmező, plasztikussá tevő példatárat. Ez a példatár adna modelleket a pluralizmus, a variabilitás és a multi-perspektivitás megvalósításának mikéntjeire.

A tanterv az országos, végső soron egységes történelmi közműveltség alapjait biztosítaná. Ezek az alapok azonban, mivel nem a föltétlen azonos kognitív ismereteken, hanem a neveltség és képzettség lényegi hasonlóságán múlik, a központi tantervek mellett megtűnnek helyi variációkat. A központi tanterv mellé kiadott (vagy részeként, függelék vagy más formában publikált) példatár nyújtana a helyi tantervek készítéséhez szükséges lehetőségek rajzát, szempontjegyzékét is.

SZABOLCS OTTÓ

Hozzászólás

Egy középiskolában tanító történelemtanár számára minden tervezet annyit ér, amennyire az a gyakorlatban megvalósítható – illetve megvalósíthatónak tűnik. Tehát a „Szempontok...” tanulmányozásakor a KELL és LEHET sokszor szorongató ellentéteit is figyelemmel kísértem.

A szerző utal arra, hogy meg kell határozni a történelemtanítás célját és feladatait. Valóban ettől függ, hogy a lexikális ismereteket nagy mennyiségben követelő, vagy az elemző készségfejlesztő, töprengésre készítő tanáregyéniség tekinthető-e a jövőben korszerűnek. Mivel változatlanul az a véleményem, hogy a történelemtanítás a „homo politicus” képzése, örömmel nyugtáztam, hogy a szöveg hangsúlyozottan a pluralizmus és az ideológiai semlegesség mellett áll ki. Ugyanakkor – nekem úgy tűnt – a „nyitottság” nem partatlanul árad, tehát a történelem nem olvasható bele más rokonszakmákba (etika, filozófia, szociológia stb.). Csak alapjaiban zárt – ami olvasatomban azt jelenti, el kell fogadnom azt az alapelvet, hogy a pluralizmus a tanár és a diák számára egyaránt a tények és szövegek egyéni elemzését, értékelését teszi lehetővé. Ebből az alapelvből arra következtettem, hogy az elemző, értékelő, oknyomozó történelemtanításról nem mondunk le!

Ez nagyon megnyugtató lenne, hisz évek óta a szakmai tájékoztatókon azt halljuk, hogy az érettségi vizsgán a tényanyagot követeljük meg, az értékelés lehet egyéni, csak konkrét és logikus legyen. Tehát ez az alapelv, úgy gondolom, „nyitott fülekre” talál majd.

Úgy vélem ugyanis, a történelemtanárok nem attól félnek, hogy a történelem a „politika szolgálólánya” lesz. hanem attól, hogy egy bizonyos konkrét politikai párt vagy ideológia szolgálólánya... Az a jó, ha úgy tanítjuk a múltat, hogy a felnőtt állampolgár képes legyen véleményt alkotni a jelen eseményeiről, képes legyen dönteni, *merjen* élni a választás jogával... Hogy örömét lelje társadalmi, társadalomépítő voltában!

Vége vége tehát az „egykönyvűségnek”, a főhatóságok által át- meg átértelmezett „összefüggéseknek”! Ahhoz azonban, hogy a tanulóknak legyen kedve véleményt alkotni a tanult kor eseményeiről, munkáltató tankönyvek, sokféle (alternatív) történelmi szöveggyűjtemények kellene. A „tantervi minimum” helyett be kellene vezetni az „oktatási